

ROSA ROSSI, entrevistada per Rosamaria Aguadé i Benet.*

Rosa Rossi va néixer a Turin el 1928. Ha viscut a Bari, Nàpols i Roma, ciutat on viu actualment i on imparteix classes de Literatura Comparada en la Tercera Universitat.

Els seus estudis de filologia hispànica s'enceten amb un assaig: Esperienza interiore e storia nell'autobiografia di Teresa di Avila, del 1977. Anys més tard, el 1983, surt Teresa d'Avila. Biografia di una scrittrice que obté el premi Donna Città di Roma i que ha estat traduït a l'espanyol, al portuguès i al francès. Una nova biografia, Escuchar a Cervantes. Un ensayo biográfico es tradueix a l'espanyol el 1988. El 1993 veu la llum el magistral estudi Giovanni della Croce. Solitudine e creatività que va ser publicat en espanyol per l'editorial Trota en una molt bonica edició, el 1996.

També ha escrit Le parole delle donne (1978), un estudi del llenguatge relatiu als rols sexuals; i pel que fa a la ficció ha publicat dues novel·les Una visita di primavera (1979); L'ultimo capitolo (1984) i un llibre de contes.

L'últim treball de l'autora Le estasi laiche di Teresa d'Avila (psicoana-

* Agraeixo a la Rosa Rius i a la Fina Birulés la lectura atenta de la transcripció així com la resolució entravessada d'algun mot.

lisi, misticismo ed altre esperienze culturali a confronto) és una conversa amb l'escriptor, crític i periodista Doriano Fasoli.

Des del primer moment que li vaig proposar una entrevista per a la revista Duoda, la Rosa Rossi es mostrà disposada i sol·lícita. De fet, aquesta dona de 71 anys, generosa i hospitalària com poques, sembla que tingui tot el temps del món per dedicar i que les presses formin part d'una vida ja remota.

Quan va deixar, fa a la vora de quatre anys, la casa de Via dei Giornalisti-una casa que ha esdevingut mítica en la història de la seva vida- va buscar-se'n una aprop de la Universitat. Entre altres coses, allí té un despatx molt acollidor, amb llum i silenci on pot anar a treballar. Ella mateixa em proposa fer-hi l'entrevista.

De camí cap a la Universitat em diu que ha de fer una revelació per a la revista, una cosa que ha descobert fa poc temps i que li agradarà dir-ho a les lectores de Duoda. No em vol explicar de què es tracta però decidim començar amb aquesta misteriosa declaració inèdita.

És evident que concedir entrevistes no li ve de nou, ja en el despatx maneja les regnes de la situació; segura de les passes. Em pregunta si he portat gravadora...

- si no hauria d'escriure les respostes, diu convençuda.

Em fa dir totes les preguntes, se les apunta; els hi dóna un ordre nou que de segur és millor que el meu, i abans de començar a parlar reflexiona una mica. Tot i l'enganyós que pot arribar a ser el discurs oral, la Rosa Rossi s'estructura el pensament de manera tan ràpida i tan àgil que sembla que les idees emergeixin espontàniament ordenades de la seva ment.

Decidim utilitzar totes dues la nostra llengua materna: ella parlarà en italià i jo la transcriuré en català.

- *Estic molt encuriosida... de quina revelació es tracta?*

Recentment, gràcies a un llibre, *La lingua della nutrice* d'Elisabetta Rasy, he descobert una cosa que en realitat és òbvia i que a tots aquells que han llegit la biografia teresiana o altres coses meves sobre Teresa, potser havia de semblar òbvia des de l'inici. He descobert que m'havia apassionat per una dona que en realitat havia escollit la llei del pare, en lloc de la llei de la mare. En el *Libro de la vida*, això és claríssim. A la mare, li ha atorgat una imatge on la fa lectora de llibres d'evasió, llibres prohibits però d'evasió, mentre al pare el fa lector de llibres de pietat, és a dir, de llibres lligats a la perspectiva que després seria la de la filla. Hi ha altres detalls que diuen que ella, per dir-ho així, arriba a la llei del pare, no només per la gran presència del pare, sinó pel desig de situar-se en el lloc on els homes discuteixen: hi ha la voluntat de fer-ho així. I aleshores ha estat com la llum; en realitat, dedicant-me a ella no feia res més que confirmar el fet que també jo escolliu la llei del pare.

Després el feminisme ha debatut molt aquestes qüestions; per a mi, vull dir, en el sentit que la llei de la mare arriba a manifestar-se'm de manera angoixant. La relació amb la memòria de la meua mare és molt forta, molt forta... Sense cap mena de penediment, perquè es remunta a quan era una nena. La seva llei era, abans de res, la llei patriarcal; ella havia reflectit el patriarcat, no trobava camí per sortir-se'n. És a dir, hi havia normes en l'ús del cos femení que eren les imposades pel món masculí i que ella se les havia apropiat. I, és més, les defensava amb molta més força que el meu pare. La meua mare tenia la cultura del menjar, la cultura del brodar... cap obertura vers el món! El meu pare, en primer lloc, era més tolerant pel que fa a "allò que ha de fer una dona", a la dependència de tot allò que diuen els altres; era molt independent i m'empenyia a la independència, i a més... estava sempre atent al món; a través d'ell em vaig habitar a considerar el món polític com el món en el qual, d'alguna manera, jo m'havia de col·locar. La meua mare era aliena a aquest món i es limitava a votar per la democràcia cristiana per una mena de

deure. El meu pare, no! El meu pare discutia a fons totes les accions, parlo de la vida política per al·ludir un terreny que sempre ha estat masculí.

Tot això ho he vist clar i ho he relacionat amb Teresa; he entès la necessitat del meu recorregut i l'he associat a la necessitat del recorregut de Teresa. També hi ha hagut actitud feminista en ella, penso en fragments de *Camino de perfección* i altres fragments. Ella, per exemple, descriu el matrimoni com una forma de subalternitat al mascle i diu a les monges: us heu de considerar afortunades perquè no esteu limitades a fer allò que diu el mascle. I després el famós crit feminista : "*No basta, Señor, que nos tiene el mundo acorraladas... que no hagamos cosa que valga nada por vos en público, ni osemos hablar algunas verdades que lloramos en secreto, sino que no nos habíais de oír petición tan justa. No lo creo yo, Señor, de vuestra bondad y justicia, que sois justo juez y no como los jueces del mundo, que -como son hijos de Adán y, en fin, todos varones - no hay virtud de mujer que no tengan por sospechosa..*" O sigui, hi havia elements en ella de vinculació al món femení contra el món masculí. Jo ho he recollit i ho he traduït amb passió perquè quan em vaig ocupar d'ella m'interessava ja plenament per la llei de la mare, l'autonomia de la dona, etc...

Tot plegat ho he reflexionat amb més lucidesa a partir d'aquest llibre i estic contenta de dir-ho per Duoda.

- *M'agradaria que ens expliquessis com et comences a interessar per la cultura espanyola. Sent llicenciada en filologia clàssica i immersa de ple en la cultura italiana, com pots arribar a conèixer tan a fons la literatura espanyola? I finalment d'on et ve el teu interès per Teresa, o si vols, per la mística espanyola?*

Totes les meves relacions amb la cultura espanyola passen, en realitat, per una gran mediació femenina. Vaig venir a Espanya i vaig començar a interessar-me per qüestions espanyoles perquè seguia

una amiga¹ amb la qual tenia una relació estretíssima; era una relació intel·lectual, però també hi havia grans components femenins. Juntes treballàvem amb passió, discutíem sobre el què significava ser dona; tinc les notes d'aquestes discussions dels anys cinquanta, en les quals criticàvem el model dominant del ser dona, però també ens preguntàvem no què significava ser home en general, sinó ser dona molt concretament; teníem una tradició de repressió sobre aquesta temàtica. Me'n recordo que sobre la imatge femenina contrastàvem dos aspectes: aquell que associava el fet de ser dona l'ésser proper a la sentimentalitat de manera espontània; i el que reivindicava un món, un mode nostre, que nosaltres dues entreveïem però que no aconseguíem ni tan sols definir perquè no teníem instruments.

Aquesta amiga, una jove napolitana del meu temps napolità, es va enamorar d'un espanyol i decidí casar-s'hi i anar a viure a Barcelona. Aleshores vaig pensar que no podia perdre una amiga com aquella i vaig començar a viatjar a Barcelona cada vegada que tenia vacances. Així va començar el meu interès per la cultura espanyola. Jo, entre altres coses, havia de compartir el que era la seva vida, perquè hi havia també l'amistat amb el seu company, un intel·lectual espanyol compromès, Manuel Sacristán, un filòsof de primeríssima fila del debat cultural espanyol. És a dir, jo volia compartir la seva vida, comprendre'n quin era el contingut i compartir-lo.

Així vaig començar a llegir molt en espanyol, ja fossin els clàssics - per a mi era natural entendre les arrels llunyanes- ja fossin molts dels escriptors contemporanis, amb alguns dels quals, per exemple Rafael Sánchez Ferlosio, vaig fer-me amiga, i d'aleshores ençà continuo, per sort, essent-ho. Des d'aquesta base sòlida van començar els meus estudis d'hispanística. Estudis que d'altra banda, gaudien de l'avantatge de no estar lligats a cap tradició acadèmica sinó a una tradició intel·lectual viva que jo veia fer-se davant meu, a través de les discussions, les idees... I així continua el meu interès, mitjançant estudis sobre personatges com Larra, que m'interessava

pel seu gest tràgic final, o els estudis sobre Lazarillo, una de les matrius de l'imaginari a Espanya.

Després, en un cert moment, neix l'interès per Teresa, però per Teresa com a escriptora. I neix juntament amb la pregunta: com va poder una dona prendre la paraula amb tanta autoritat en ple segle XVI? Com hi va arribar? Com s'ho va fer? D'aquí la necessitat de posar-me a estudiar sobre dos terrenys. Primer el biogràfic; com es va desenvolupar la seva existència?; segon el doctrinal, perquè el "prendre la paraula" de Teresa és prendre la paraula preeminentment com a mística. (També hi ha llibres de Teresa que no són de mística, com el *Libro de las fundaciones*, per exemple, i en part *Camino de perfección*, que encara que sigui un manual de vida contemplativa no descriu estrictament experiència mística. Els dos

Rosa Rossi

llibres que, en canvi, pretenien comprendre què és el misticisme eren el *Libro de la vida* i *El castillo interior*.)

En aquest punt vaig poder utilitzar un altre esdeveniment de la meua vida. Jo estava, òbviament diré, batejada (òbviament perquè a Itàlia, on havia nascut, era un gest automàtic). De joveneta però, no havia tingut cap interès per aquestes qüestions i experimentava un quasi rebuig per les pràctiques religioses. En un cert moment, al voltant dels quinze anys, vaig tenir un imprevist interès pels fets religiosos i vaig viure quatre anys d'intensa participació en la vida de l'església. Però ja no era tan jove, estudiava, començava a llegir a fons, en el sentit que llegia per exemple Agustí d'Hipona, textos clàssics importants... podia entendre la complexitat del discurs religiós, que no era segurament aquell que volien reduir en la pràctica. Per aquesta via s'acabà per a mi un període d'adhesió a l'església.

D'aquell temps em romania aquesta herència de lectures, jo havia llegit tantes coses... sabia tantes coses... no podia ser ingènua sobre aquestes qüestions com ho són determinats laics ignorants. Quan vaig començar a treballar en estudis sobre misticisme, vaig utilitzar aquest fons de records, de lectures... però el camí ha estat molt llarg perquè en sabia molt poc de mística, ben poca cosa de mística espanyola, de mística del segle XVII... el trajecte ha estat el de la lectura "de colzes".

Tenia un quadern on hi havia escrit tots els aspectes necessaris per estudiar Teresa: la doctrina, la teologia que usava... (jo sabia que hi havia més d'una teologia, que la idea que n'hi havia una de sola era l'oficial, una idea estimada per la jerarquia però que no corresponia a la veritat. Hi ha teòlegs, considerats dissidents, enemics, altres teòlegs tenen altres opinions sobre la natura de Déu, sobre la relació de Déu amb l'ànima, amb les ànimes...) I aquí comença un llarg recorregut fet també d'obscuritat, de lectures prolongades.

- I ara, què estàs fent?

En realitat continuo pel mateix camí, després del parèntesi dedicat a Cervantes i després d'haver superat la idea que ja havia d'haver acabat aquell recorregut.

En cert moment vaig pensar alguna cosa que està lligada al recorregut fet amb Teresa d'Àvila, i és l'interès per veure de prop com neix a Espanya la idea de la centralitat de l'oració, de la pregària interior silenciosa. I és cada cop més clar que això ho havia de veure a través d'una dona. A part del parèntesi de Cervantes (però Cervantes és com si fos paradoxalment, diguem-ne, un "atravessat" per la diferència sexual, i d'una manera molt problemàtica; no és un Lope de Vega, instal·lat en el seu jo masculí amb el qual també una estudiosa ha d'enfrontar-se; el jo de Cervantes és un jo molt oscil·lant) és clar que en mi domina l'interès per l'estudi del món de les dones; i això em sembla el senyal d'haver abandonat lentament la llei del pare per interessar-me profundament en la història de la meva mare. Que podem veure repetida en la història de tantes dones del passat...

I en concret -encara que això ho mantinc en secret- m'estic dedicant a Maria de Cazalla, que és una dona -una dona casada amb fills- que practica l'oració, la pregària interior en les primeres dècades del segle XVI i que fou processada per la Inquisició. Estic estudiant el procés. Ara treballa sobre ella, visc en la seva companyia. És una companyia confortant perquè no només la veig propera a la meva mare per la qual sento sempre nostàlgia -absurda ja que tinc setanta anys i seria molt difícil que ella pogués ser aquí-, també nostàlgia per Giulia que ens va deixar quan tenia 49 anys i que ha deixat un buit incolmable. De Maria de Cazalla ens en vam ocupar juntes durant l'últim període de la seva vida ja dominat per la malaltia. Si surt un llibre sortiran aquestes coses.

I aquest llarg recorregut amb Teresa continua mantenint-me lligada al món de les dones, és com si hagués superat l'aspecte d'adhesió a la llei del pare per posar al centre, la preocupació pel món de la mare, pel món propi, d'ella i de les seves germanes.

- A Biografia de una escriptora *desmenteixes la falsa imatge mostrada per la tradició sobre Teresa; la Teresa que escrivia per obeir els confessors, la Teresa dels miracles... és a dir, la imatge creada per amagar la natura dissident, la independència del seu pensament. Tu poses al centre una altra Teresa, essencialment l'escriptora però també una dona d'una personalitat agosarada, autònoma, amb una gran claredat d'idees i amb la intel·ligència per mantenir-les en els límits de l'ortodòxia, fet que de no haver estat així l'hagués dut directe a la Inquisició. Al teu parer, està superada aquesta falsa imatge, o continua imposant-se per sobre de l'altra?*

Crec que globalment sí, perquè no només jo he escrit una biografia que després ha estat acceptada, fins i tot en els convents. Hi ha hagut entre els historiadors carmelites un impuls per aclarir alguns punts fonamentals. Cal no oblidar, a més, que alhora es donava un altre procés de descobriment de la veritat. És a dir, es mostrava en documents indiscutibles, que Teresa era una conversa, era d'origen hebraic; s'allunyava de la idea de la santa de la raça, fins i tot en el sentit espanyol del terme, és a dir en la comunitat hispànica, perquè ella apareixia pertanyent a una minoria mal tolerada. De totes maneres, apareixia com una marginal, en contra de la idea multitudinària amb què se l'ha volgut presentar. En un principi alguns carmelites es resistien a la idea que Teresa, com banalment es deia, fos jueva; jueva no tenia sentit perquè a Espanya no eren hebreus -havien estat expulsats- però sí conversa, almenys de família conversa i amb el seu avi condemnat per la Inquisició que va passejar-se amb el "Sant Benito" pels carrers de Toledo. No era quelcom tan llunyà en el temps. Ella havia de saber-ho, si bé s'ho calla perquè a Espanya ningú, ningú arribava a dir de si mateix: sóc fill de conversos.

En aquest sentit sí que hi ha hagut un canvi profund. De la mateixa manera, quan es va fer la canonització es va crear una determinada imatge de Teresa. Sovint la representaven amb el fus i la filosa a la mà, instruments femenins del teixir, mentre que per a ella el centre era l'escriptura. Altres imatges del segle XVII la mostren escrivint:

Zurbarán, Velázquez... L'altre aspecte que s'ha subratllat és la natura miraculosa de la seva santedat. Poc a poc es redueix i es va fent clar que la seva santedat és fundada sobre dos processos: un d'invenció de la vida interior extraordinàriament il·luminada, il·luminant, i l'altre la construcció d'una convivència femenina que és la dels convents, en forma d'oposició, de dissidència respecte altres formes de vida monacal. Resta el fet que quan fou proclamada doctora -perquè Teresa ho fou juntament amb Caterina de Siena- era la primera vegada que una dona era escollida doctora de l'església. Pau VI, aleshores papa regnant, es mostrà molt obert a comprendre la novetat de la imatge de Teresa tal com la proporcionaven els historiadors. En canvi, quan en el centenari del 1982 el papa Joan Pau II es va desplaçar a Espanya (cal dir, per entendre la complexitat de les relacions, que es tractava del primer viatge d'un papa romà a terres espanyoles), va reprendre alguns punts canònics tradicionals; per exemple, allò que els carmelites desenvolupen en el seu servei prop de Déu amb les pregàries, "los rezos", amb les quals es posen en contacte, en comunitat i s'ofereixen a si mateixos. Això era traïr l'esperit teresià que no tenia com a punt fonamental la pregària o aquesta forma de comunitat, sinó que cercava en l'oració, en l'experiència espiritual de cadascuna de les monges el terreny per la construcció d'una sòlida circuiració d'experiència. De la falsa imatge, doncs, n'han resistit alguns elements, però globalment penso que està superada. Lluito sempre contra el costum espanyol d'anomenar-la obsessivament santa Teresa. Insisteixo en anomenar-la Teresa de Jesús o Teresa, a seques, perquè la santedat és una cosa que concerneix a la història de l'església catòlica, història que afecta a una part del nostre món, per a l'altra part no existeix la santedat, existeix una persona que ha estat capaç d'aconseguir una tal força d'expressió, etc..

- Ara és un moment que la mística està de moda i ningú s'escandalitza si comentes que estudies el misticisme, o a una mística, o a un místic, fins i tot està ben considerat. Quan tu vas començar amb aquests estudis eren altres temps. Una militant del partit comunista

*especialista amb mística espanyola... quines reaccions suscità?
Com fou interpretat?*

Bé, he de dir-te que més d'un em va dir amb sorpresa: però com t'has posat a estudiar els místics? I jo responia que s'havia d'entendre la lliçó fonamental de Karl Marx: que la història humana és una entitat global en la qual no es poden establir "cotos vedados", no n'hi ha; que la història és tota per a nosaltres humans que la fem, bé o malament, però la fem. I aleshores replicava i deia: i per què no és part de la història Teresa de Jesús? No és part de la història el misticisme? Era una resposta fàcil a una objecció molt esquemàtica, molt sectària que naturalment em venia de les persones menys atentes, mentre hi havia amics comunistes que ho entenien perfectament i vivien amb interès aquest estudi. En primer lloc, Manuel Sacristán i Giulia Adinolfi que tots dos eren de tradició comunista i tots dos ho comprenien. A un cert nivell de comprensió de problemes, aquesta pregunta no tenia raó de ser, era absurda.

- Què ha significat el feminisme per a l'anàlisi literari?

Només et puc respondre com he respost en la introducció de la B.H.F.L.E. publicada sota la direcció de Iris M. Zabala i Miriam Díaz-Diocaretz, i és que l'aportació crítica del feminisme ha estat importantíssima per entendre com funcionen en la literatura els codis de les relacions entre els sexes. Perquè la literatura, a diferència d'altres activitats humanes com són la historiografia, la física o la química, per definició és sexuada; la poesia per un costat, la narrativa per un altre, estan obertes, en quant que volen ser expressió global de l'experiència humana, a la component sexuada. Per a la literatura l'aportació del feminisme ha estat molt important perquè ha descobert que les relacions entre els sexes s'hi manifesten a través dels codis.

Enlloc és més clar que en l'exemple de l'amor cortès on queda palès que la realitat de la relació entre els sexes ve transformada en la

literatura en un codi simbòlic-convencional, molt rígid, però un codi. Això ha significat que les dones que s'han posat a escriure, i també els homes, s'han hagut d'enfrontar amb aquest aspecte i transformar el codi. Si escrivien com a dones transformar-ho introduint-t'hi el codi femení; si eren homes inquiets posant en discussió la rigidesa dels codis.

Aquesta definició dels codis em sembla la màxima contribució del feminisme a l'anàlisi literària, encara que la crítica feminista no ha estat l'única a fer-ho. Per l'amor cortès hi ha el llibre francès: *La névrose courtoisie* de Rey-Flaud, on es deixa clara l'estructura de la relació entre els codis i realitat sexual. Però és cert que el feminisme li ha donat dignitat a aquest impuls i també ha empès a llegir tot un seguit de clàssics, com per exemple l'Antígona, segons codis que tenen present una sexuació. Això em sembla una aportació fonamental i val també per a la lectura de Teresa perquè també allí el feminisme es fa conscient del caràcter sexuat, sigui en *Camino de perfección* sigui en el *Castillo interior*, que és escrit clarament per algú que sap que és dona i que diu d'escriure'l per a les dones, és a dir per a les seves germanes ("diu", perquè en realitat l'està escrivint per a tots).

- La relació que Juan de la Cruz va tenir amb les monges de "La Encarnación" -especialment amb algunes d'elles, però també amb tot el grup- fou una relació que podríem qualificar de molt femenina, tu mateixa dius que Juan de la Cruz no utilitzà el "saber com a poder" sinó que aprengué molt d'elles tot i que intel.lectualment fossin inferiors. Creus que és una relació transportable als grups de dones? I possible?

Em fas una pregunta molt estimulants i interessant si es té en compte que Juan de la Cruz tenia amb les dones una relació asimètrica perquè ell era capellà i com a tal, confessor, detentor d'un poder simbòlic que cap dona, ni al seu temps ni avui, pot tenir. És un aspecte que ha de quedar molt clar.

Pel que fa a la relació amb les monges, Juan de la Cruz, instituí una relació que era crítica respecte al "saber com a poder" o al "poder" a seques. Tens raó en assenyalar-ho com un element possible de reflexió crítica per a les relacions entre dones. També entre les dones ha prevalgut la idea que n'hi ha prou amb portar la crítica al patriarcat al terreny purament sexual, de les disposicions entre els qui decideixen què és el que ha de fer o no la dona amb el seu cos. Certament és el punt central, però s'ha oblidat que el patriarcat s'exerceix també com a poder repressiu entre els mascles que no hi estan d'acord, perquè els mascles que no hi estan d'acord són víctimes del patriarcat almenys tant com les dones. I han estat tants en la història, i n'hi ha tants avui... Són les altres víctimes del patriarcat, i amb la crítica ferotge dels altres mascles que no suporten veure homes que trenquen amb la norma.

La crítica al patriarcat ha estat tractada -si més no pel que jo sé- sobretot pel que fa al terreny de la sexualitat. S'ha oblidat que el patriarcat és una estructura complexa que consta de dos elements: en primer lloc, la idea del "poder en si", que compta tenir el poder; i en segon lloc la idea que el saber és un poder i que com a tal serà exercit. És clar que són dos terrenys que emergeixen: un el polític, pel qual el que compta és el poder, no la funció dirigent, la funció pública, sinó el "poder en si"; i l'altre, el "saber com a poder" que és el que funciona entre estudiants i professors on sovint els professors fan del seu saber una forma de poder sobre els estudiants o també entre els seus col·legues menys forts. Això és una prevaricació perquè el saber que ells posseeixen no és només mèrit personal, també ho és de totes les persones que han contribuït a la seva formació. Però sobretot és la negació de la paritat i de la llibertat de les relacions entre els éssers humans. Un professor que se suposa que sap tantes coses ha de compartir aquest saber amb els estudiants i de cap manera utilitzar-lo com una forma de poder envers ells, que quasi contradiu el saber perquè el saber és per ser percebut com una cosa comuna.

Ara, és veritat que no sempre, nosaltres les dones, hem sabut

construir les nostres relacions entre dones, tampoc en les institucions que en algun moment s'han donat, fent aquesta crítica del poder com a valor absolut i del "saber com a poder". El camí és llarg, en el sentit que estem immerses en la realitat patriarcal i totes tenim problemes personals d'autoafirmació, d'autoreconeixement, etc. És complicat.

Però tens raó en assenyalar que jo he portat Juan de la Cruz a la B.H.F.L.E... (*la Rosa Rossi ha introduït una figura masculina en la història de la literatura feminista*) pel fet que va ser algú que en ple segle XVI desenvolupà aquesta crítica del saber com a poder. També cal recordar que a Juan de la Cruz tot això li venia del més profund de la seva experiència perquè ell formava part d'un grup minoritari i havia experimentat en la pròpia carn aquesta forma de prevaricació; en la seva carn i en la dels seus parents. Quan es va llicenciar devia ser l'únic llicenciat de tot Fontiveros, de tota la família... No hi podia haver cap sentiment de potència.

- La primera vegada que ens vam veure em vas dir que totes les dones s'haurien de llegir Camino de perfección, podries explicar a les lectores per què?

T'ho devia dir perquè tindrien l'experiència d'un llibre escrit perquè el llegissin "les seves germanes". O sigui, un llibre on no només l'emissora del text, sinó també les destinatàries immediates són dones. Dones d'una comunitat com la carmelita, creada amb l'impuls de Teresa de Jesús: dinàmica, creativa, amb sentiment de la vida comuna. I tot el llibre respira això, sobretot el llibre de la seva primera versió, la del manuscrit d'El Escorial que ha estat conservat gràcies a la valentia de Teresa que va guardar amb ella el manuscrit, malgrat la censura-.

Aquesta idea de la voluntat de construir una vida comuna, - naturalment és una vida monàstica, ascètico-mística-, però en pocs llibres es respira aquest sentit de fer alguna cosa entre les dones. I és el

llibre on apareix el famós crit feminista (del què ja hem parlat).

Em sembla un llibre escrit dins l'àmbit del patriarcat del qual Teresa no va sortir mai, que s'acaba amb un comentari al parenostre, segons la tradició de la literatura espiritual de l'època. És un text en el què no s'ha de pensar en trobar res entusiàstic... però és escrit per una dona per a altres dones!

I no per casualitat és un llibre amb el qual s'acarnissa la censura. El primer control l'exercia el confessor (a qui les dones -i només les dones- havien de mostrar els seus escrits perquè els examinés. El confessor de Teresa va tornar-li el text ple de guixades: sobre el crit feminista hi havia una gran creu, un gran senyal com dient: què t'atreveixes a dir? I Teresa va fer una cosa extraordinària. No podia desatendre la censura perquè això li hauria suposat un procés en contra seva. Tampoc no podia ajustar l'obra al dictàmen emès, i va optar per escriure'n una de nova, que és el segon manuscrit de *Camino de perfección*. Amb el seu gest l'autora oferia una renovada mostra d'intrepidesa, d'autonomia, de força... perquè cal molta força per escriure un llibre.

Com la que ella ha demostrat tenir regalant-nos la biografia de Teresa, la de Juan de la Cruz i tantes altres reflexions i pensaments que ja formen part del llegat feminista, de la història de la crítica literària.

Els carrers de Roma, plens també de retalls de memòria, acullen una mica més tard les nostres passes; la conversa, ara ja irregular, es desgrana, s'agrumolla, es figura i es desfigura al llarg de la tarda que queda, com resistint-se a acabar...

nota:

1. Es tracta de Giulia Adinolfi, com més tard explicarà.